САҤА ОЛОХ

ЧУРАПЧЫ
УЛУУҺУН
ХАҺЫАТА.

ХАҺЫАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЬЫ
18 КҮНҮТТЭН ТАХСАР.

№ 40 (7993). ✦ 1996 сыл муус устар 2 күнэ. Оптуорунньук. ✦ Сыаната—1084 солкуобай.

Бааһынай боппуруоһа: түмүктэр, соруктар

(Салгыыта. Иннин хаһыат 38 №-гэр көр).

Улууска хортуоппуйу 17 бааһынай хаһаайыстыбалара 82 гектарга олордоннор, валовойунан 555 тонна үүнүүнү хомуйбуттара, ити гектар ахсыттан ортотунан Ол иһигэр Хахыйахтан 69-туу центнергэ тэҥнэһэр. А. А. Хомподоев «Кытыл» хаһаайыстыбата 25 гектартан 100-түү, Хоптоҕоттон В. Т. Кардашевскай «Ньаһаар» хаһаайыстыбата 12 гектартан эмиэ 100-түү, Одьулууҥтан Н. И. Филиппов «Кэрилэ» хаһаайыстыбата 3 гектар сиртэн 106-лыы центнер үүнүүнү ылбыттар. Хатылыттан С. С. Яковлев «Кэнчээри» бааһынай хаһаайыстыбата кэлин сылларга хортуоппуй үүнээйитигэр эрэл-дэхси үчүгэй көрдөрүүнү ситиһэр буолла. Онон курдук Чурапчы хаһаа баҕарар нэһилиэктэр, ылыахтахха, хортуоппуйу үүннэрэххэ, кинилэртэн үрдүк үүнүүнү ылыахха сөптөөх бааһынай хаһаайыстыбалара дакаастаатылар диир кыахтаахпыт.

Хаппыыстаны үүннэриигэ Мындаҕаайыга В. М. Дьячковскай салайар «Алаас» бааһынай хаһаайыстыбата 2 гектар иэннээх баһыыбаттан 32 тоннаны хомуйан, гектартан ортотунан 160-нуу центнер хаппыыстаны ылары ситистэ.

Хаһаайыстыбалар, нэһилиэннэ даҕаны ордор үүттэрин астааһыны тэрийэр наадата көстөн турар суол. Маны бааһынай хаһаайыстыбалара илиилэригэр ылан, дьаһанан тэриниэллэрэ махталлаах эрэ буолуох этэ. Ол курдук, Кытаанахха И. П. Пономарев салайар «Нэммара», Одьулууҥҥа В. В. Петухов «Бабаҕа» хаһаайыстыбалара үүтү тутар пууннары, арыы сыахтарын тэрийэн ээллэрэ бары өртүгэн өйөбүлү ылыахтаах. Ол нэһилиэктэр дьаһалталарын болҕомтолорун кинилэргэ туттуллара бородууксуйаны оҥорооччуларга кыһамньы бэлиэтинэн буолуоҕа. Улуус атын да нэһилиэктэригэр урукку өртүгэр тэрилиттэлэлбит астыыр сыахтар бу уустук кэмнэ табаары харчарыта төлөһүүгэ балачча үлэлэһэллэр, опыт да муньуллунна. Бу салааҕа кооперацияҕа киирэн, биирдиилээн бородууксуйаны оҥорооччулар маннык сыахтары үлэлэтэр интэриэстэрин быспат туһугар үлэ барыахтаах, оннук хайысхаҕа туттуһуллуохтаах. Өскө бородууксуйаны батарыыга, утарыта төлөбүүгэ улуус табаары оҥорооччулара уонна астыыр сыахтар итинник балачча сараалаахтык үлэлиир эбит буоллахтарына, хаан-уруу государствобут, правительствобут аҕыйах «мас» солкуобайдаах көмөтүн (дотацията) табаары оҥорооччуга сиэмэ быһа сыһан-соһон тиэрдэр, сороҕор мэлиттэр. Күн бүгүн улууска 1995 сыллааҕы 2 млрд. солкуобайдаах дотация харчыта бородууксуйа оҥорооччуларга тиэрдиллэ илик, нэскэ сылдьар.

Дойду үрдүгэр манныг ыарахан кэмнэ тыа хаһаайыстыбатын бородууксуйатын оҥорооччуларга туһаалаан үөһэттэн сэрэйэн көрө-көрө ону-маны уларытан, тэрилтэ бииргэ үөскэтэн, тэрийэн көрдүлэр да, кэлиҥҥи бэ бачча гына диэри көстүбэтэ. «Саха-Ас», «Саха-Алаас», «Саха-Булт», «Саха-Балыксыт», «Саха-Бурдук» уонна бу кэлин «Сахапродкорпорация» диэн ааттарынан бары тыа сирин табаары оҥорооччуларын интэриэстэригэр үлэлиир аатыран тэрилтэлэммиттэрэ эрээри, онтон туһаммылыытын билбэккэ олоробут. Түмүгэр, хата, «саха» диэн ааппыттан мөлтөтүөх курдук буоллубут диэххэ наада. Сахаҕа мөлтөтөр «саха» тэрилтэлэрэ. Тыа хаһаайыстыбатын бородууксуйатын батарыыга республикаҕа государство (правительство) өртүттэн олох туох да тэриллибэтэ диэтэххэ, омуннааһын буолуо суоҕа. Ааспыт сыл саҕатыгар тэриллибит «Сахапродкорпорация», эмиэ урукку курдук, быйыл даҕаны туттарыллыбыт бородууксуйа иһин сатаан төлөспөтө. Уопсайынан даҕаны, бородууксуйаны батарыыга ананан тэриллэр холбоһуктарбыт олохтоох оҥорон таһаарааччы табаарын батарыыта буолбакка, тастан киллэрэн батарыыга уонна бэйэ базатын бөҕөргөтүүгэ, үбү-харчыны тардыалаһыыга көтө үлэлэһэллэр. Тоҕото биллэр кинилэр бэйэлэрэ эрэ ордук барыһы ылар туһугар үлэлииллэр, ону талаһаллар, государство биэрбит үбүн-харчытын бородууксуйа оҥоһуутугар интэриэстээбэккэ, бэлэмнэ чэпчэкитэ булан-талан ону ыаратан атыылыыр коммерческай структураларга кубулуйдулар.

Холобура, биһиги улууспутугар аҕардас эт, үүт бородууксуйаларын батарыыга 4,0 млрд. солк. дуогабар түһэрсэн баран, сыл устата 400 мл. солк. (10 бырыһыанын) биэрдилэр, оттон улууска ааспыт сылга 21 млрд. солк. (закупочнай сыананан) суумалаах эт уонна үүт туттарылынна, ол иһигэр аҕардас бааһынай хаһаайыстыбаларын иэстэрэ 9 млрд. солк. Көстөрүн курдук, бу харчыны бородууксуйа оҥорооччуга төлүүргэ ананан тэриллибит «Сахапродкорпорация» 400 эрэ мөлүйүөнү (1,9 бырыһыанын) төлөөн «көмөлөспүтэ» улахан хомолтолоох. Ити кэмнэ бу харчыны бородууксуйаны оҥорооччуга тиэрдэргэ бэйэбит улууспут иһигэр баар астыыр тэрилтэлэрбит, ол эбэтэр эт-үүт комбината, нэһилиэктэрдээҕи астыыр пууннар, тиһэ да ыарахаттары көрүсталлэр, үгүстүк үлэлээн, сыралаһан, сүүрэн-көтөн, сыл устата-син төлөстүлэр. Оччотугар правительствоттан үп-харчы ыла-ыла туһаныахтарга, аадырыһыннан тиэрдибэккэ тимирдэр мэнэйник тэрилтэлэр туохха наадалара?!

Урукку аатырар атыыһыттар, номоххо сылдьар Мандьыаттаах уола, Кушнарев уо. д. а. ким да ыйыран, аналаһыннан үөскээбэтэхтэрэ биллэр. Онон государство, Президент атыыһыты аналан, дьаһайан үөскэтиэ суохтаахтар. Атыыһыт бэйэтэ государство, Президент ыытар экономическай политикаларын олоххо киллэрэр механизмнартан үөскээн, үүнэн-сайдан тахсыахтаах, ол эбэтэр тыа сиригэр олорор табаары оҥорооччулар ортолоруттан. Онон государственнай өйөбүлү барытын ханнык да мэнэйник тэрилтэлэринэн эргиппэккэ, табаары оҥорооччуга аадырыһыннан тутатына быһа тиэрдэр механизм оҥоһуллуохтаах, үлэлиэхтээх. Оттон бородууксуйаны хайдах батарары табаары оҥорооччу бэйэтэ тобулунуоҕа. Ол иннинэн маннык механизмы олохтуур сөп буолуо этэ.

Бастатан, биһиги, сахалар, былыргыттан сирбит уоппут киэн буолан, булка сыстан, туспа сылдьа үөрэммит, олорбоммут, хайдыһары сөбүлүүр омукпут. Улуустарынан араастаһыыһары таһынаан, аны кэтэхтэр, бааһынайдар, коллективтар (уопсайдар) диэн улуус, оннооҕор нэһилиэк иһигэр хайдыһан эрэбит. Ону правительствобут бэйэтэ күөртүүр, тыа нэһилиэннэтин бэйэ-бэйэлэригэр утарыта туруортааһыны тэрийдилэр. Бу правительство өртүттэн тыа хаһаайыстыбатыгар чуолкай хайысхалаах государственнай политика суоҕуттан, государственнай көмөнү араастаан туһанары баарыттан тахсар. Холобур, экономика институтун дааннайынан, 1995 сыл түмүгүнэн республикаҕа баар ынах сүөһү 59, сылгы 20, сибиинньэ 70, таба 44 бырыһыаннарын бас билэр уонна тыа хаһаайыстыбатын бородууксуйаларын оҥоруутун 58 бырыһыанын ылар бааһынай хаһаайыстыбалара уонна кэтэх хаһаайыстыбалар оҥоһуллубут государственнай көмө 19,4 бырыһыаныгар эрэ тиксэтиллэр, коллективнай хаһаайыстыбалардааҕар 4 төгүл аччыгыйга. Бу, биллэн турар, рынок сыһыаннаһыытын үөскэппэт, хаһаайынныйаһын бары көрүҥэр тэҥ сыһыаны бигэргэппэт. Ол иһин этэбин государственнай өйөбүлү ынах сүөһү, сылгы, сибиинньэ ийэ буолар төбөтүгэр, хаһаайынныйаһын көрүҥүттэн тутулуга суох, чопчу аадырыстаан тиэрдиэххэ. Маны хааһан да эргитиитэ суох. Үп министерствота быһа улуустардааҕы үп управлениеларын нөҥүө бааннарга хаһаайыстыбалар счеттарыгар, сүөһүлээх нэһилиэнньэҕэ сбербаннарга тус счеттарыгар уонна сберкнижкаларыгар аһарыахтаах. Сүөһү төбөтүгэн ахсаанын сыл саҕатыгар тохсунньу 1 күнүн туругунан ылыахха уонна көмөнү сыл бастакы кварталын иһинэн тиэрдиэххэ. Оччоҕо нэһилиэк олохтоохторо киэнтэн да ыйдарыыта суох, кыахтарыттан көрөн сүөһү ханнык көрүҥүн уонна төһөнү иитиэхтэрэ бэйэлэрэ да тобулуохтара этилэр.

М. КОРЯКИН,
улуустааҕы бааһынай хаһаайыстыбаларын ассоциациятын председателэ.

(Салгыыта бэчээттэниэ).

Валентина СИВЦЕВА

САРСЫАРДА

Дьоллоохпун мин хас сарсыарда аайы,
Дьыбардаах салгыннын кууспутунан,
Бэйэм дьоммор «Дорообоһоруй!»—диэн
Саҥа күнү мичээринэн көрсөбүн.

Бар дьонум бары тиэтэйэ-саарайа
Үлэ үөһүгэр сүүрэллэр-көтөллөр,
Күннээҕи олохторун кыһалҕа оҥостон
Хас үүммүт күнү үөрэ көрсөллөр.

Сарсыардаттан тигинэс дэриэбинэм,
Тыа сирин олохтоохторун сиэринэн,
Бирилии сүүрэллэр массыыналар
От-мас тиэйэн төттөрү-таары.

Хас үүммүт күн эһиэхэ
Элбэх үөрүүнү-көтүүнү аҕаллын,
Дьонум-сэргэм, хас биирдиигит
Дьоллоох буолуҥ куруутун!

Сонуннар

«ОЛОҤХО ЭЙГЭТИГЭР» УҺУЛУННУЛАР

Бу күннэргэ «Саха» иһитиннэрэр-биллэрэр корпорацията Н. Г. Тимофеев—Теплоухов «Куруубай хааннаах Кулун Куллустуур» диэн сатыы-олоҥхотун РФ культуратын үтүөлээх үлэһитэ М. Герасимова туруорууутунан П. М. Решетников аатынан народнай театр оонньооһуутун бэйэтин «Олоҥхо эйгэтигэр» диэн программатыгар уһулла. Маны Саха сирин олохтоохторо күөх экраҥҥа көрүөхтэрэ.

ЧАРАҤ УОЛУН «СҮРЭҔИН ҮӨРҮҮТЭ»

Хатыҥнаах чараҥнар налыйан
Эйэ-дьол үөрүүтэ кутуллар,
Эдэр саас күннэрин көрсүһэн
Күөх чараҥ куоҕайа нусхайар.

Итинник тыллардаах «Чурапчы чараҥа» диэн хоһоонунан саҕаланар улуустааҕы типография бэчээттээн таһаарбыт рабочай-поэт Иван БАИН—ЧАРАҤ УОЛУН «Сүрэҕин үөрүүтэ» диэн хоһооннорун кинигэтэ.

Кинигэ Чурапчы сэлиэнньэтин дьаһалтатын өйөбүлүнэн күн сирин көрдө.

«СО» корр.

ВАСИЛИЙ ГОГОЛЕВ ОЛИМПИЙСКАЙ ООННЬУУЛАРГА КЫТТАР ПУТЕВКАНЫ ЫЛЛА

Будапештка кэнгул тустууга Европа чемпионата түмүктэннэ, онно Олимпиадаҕа кимнээх кыттыахтаахтара быһаарылынна. Беларусь уонна Грузия сүүмэрдэммит хамаандаларыгар үс сахаттан иккитэ түһүннэ. Россия өртүттэн бырачыыстааһын оҥоһуллан, Саха сирин сүрүн олимпийскай эрэлэ Петр Юшманов (48) күрэхтэһиигэ киллэриллибэтэ. Бу ыйааһыҥҥа 39 саастаах спорт үтүөлээх маастара Василий ГОГОЛЕВ ахсыс миэстэни ылан, Олимпийскай оонньууларга кыттар кыахтанна. Оттон Герман Контоев (52) тохсус миэстэлээн туораата.

ТУГУ ААҔЫАХПЫТЫЙ?

Саха сирин Суруйааччыларын союһун бырабылыанньатын уочараттаах мунньаҕар «Бичик» национальнай кинигэ кыһатын кылаабынай редактора Альбина Борисова 199 сылга уус-уран литератураны таһаарыы былаанын туһунан кэпсээтэ. Кини этэринэн, Семен Данилов лиэсиктэригэр оҥорбут бэлиэтээһиннэрэ, Софрон Данилов туһунан ахтыылар, драматург Семен Ермолаев пьесалара, Реас Кулаковскай, Николай Лугинов, Иннокентий, Левин саҥа кинигэлэрэ бэчээттэнэн таҕыстылар эбэтэр бэчээккэ бэлэмнэниллэ сылдьаллар. Итини тэҥэ Анатолий Старостин, Михаил Тимофеев, Василий Босяк, Николай Рыкунов, Софрон Осипов уонна да атын ааптардар хоһооннорун хомуурунньуктара таһаарыллыахтара. Оҕолорго олус үчүгэй иллюстрациялаах «В стране волшебной Олонхо» кинигэ бэртээхэй бэлэхинэн буолуо. Мунньахха Анатолий Старостин айар үлэтин отчуоттаата.

МУУС УСТАР КҮНЭ-ДЬЫЛА

Муус устар саҥа саҕаланыр ый быһыытынан биллэр. Дьон-сэргэ билгэлээһиннинэн, муус устарга былыттар көҕөрүмтүйэн көстөр буоллахтарына—сылааска уонна сөҥүү түһэригэр. Күнүһүн сылаас, түүнүн тымныы буоллаҕына—үчүгэй күнэ-дьылга.

Ордук бэлиэ күннэр:

1—бу күн хайдах буолар да, алтынньы 1 күнэ эмиэ оннук буолар.

4—күн дьалтыйдаҕына—үүнүүгэ.

6—түүнүн сылыйдаҕына—саас хаарын ууга иирэр, уу-хаар дэлэччи тахсар.

7—бу күн хайдах буолар да, Пасха эмиэ (муус устар 14 күнэ) оннук буолар.

8—алтынньы 8 күнэ эмиэ бу күн курдук буолар.

СИА.

Үҥкүү дьоро түһүлгэтэ

Улуустан үҥкүүгэ сүүрүү бэр нэһилиэгэ — Мугудайга быйыл алтыс төгүлүн «Маралаайыҥ оһуордара» үҥкүүһүттэр түһүлгэлэрэ буолан ааста. Быйылгы конкурска илин эҥэр улуустар оҕо народнай коллективтарын ыҥырбыппыт, хомойуох иһин, араас биричиинэнэн кыайан кэлбэтилэр.

Көрүүгэ барыта 5 үҥкүү коллектива кыттыыны ыллылар: Мэҥэ-Хаҥалас Таҥдатыттан «Туллукчаана» (салайааччы Сорокин В. Н.), Үөс-Алдан Өлтөгүттэн «Кустук» (салайааччы Олесова М. Н.), Чурапчыттан «Дьэрэҥкэй» (салайааччы Толстоухов Ю. С.), «Чолукчаан» (салайааччылар Сивцев Е. П., Терютин И. Н.), «Алаас сибэккилэрэ» (салайааччы Посельская А. А.).

Конкурсу 5 киһиттэн састаабтаах жюри хореограф үөрэхтээх дьон сыаналаатылар. Олор истэригэр жюри председателинэн Республикатааҕы норуот айымньытын дьиэтиттэн хореография сүрүннүүр специалиһа Старостин Семен Николаевич, хореография специалиһа Прокопьева Анна Васильевна баалларо.

Ансамбллар 4-түү, биирдиилээн сонун үҥкүүлэри көрдөрөн көрөөччүлэри үөрдүлэр. Ордук табыллыбыт үҥкүүлэринэн «Мэник-тэник таммахтар», «Чолукчаан», «Мунха», «Алаас сибэккилэрэ», «Мексиканскай үҥкүү», «Туллукчаан» буоллулар.

Конкурс түмүгүнэн «Чолукчаан» бастаата, «Алаас сибэккилэрэ» иккис, «Туллукчаан» үһүс миэстэлэннилэр. Гран-приины Света Варламова (Мугудай) узбекскай үҥкүүтү толорон, «Эдэр кэскиллээх үҥкүүһүттэр» аатыгар бирэмийэлэри Владик Попов (Мугудай), Марина Габышева (Дириҥ) ыллылар.

Конкурс олохтоох дьаһалта баһылыга Терютин Ф. П., «Баҕа санаа» орто оскуолата (директор Иванов В. П.), Сымнаҕас киин (директор Толстоухова М. П.) бииргэ түмсэн ыыттылар. Тэрээһин [illegible] ааста. Кыайыылаахтарга аналлаах «Доҕордоһуу» бириистэрэ, хореографтарга «төгүрүк остуол», саҥа атастаһыыта тэрилиннилэр.

Жюри председателэ С. Н. Старостин «Чолукчааннары» олус ымыыан профессиональнай таһымнаах үҥкүүлүүр коллектив эбит диэн сыаналаата уонна кинилэри, састаабын хамсатыбакка, республикатааҕы «Үҥкүү Саха сиригэр» конкурска ыҥырда.

Билигин үп-харчы суох кэмигэр оҕолорго үҥкүү биһирэмин сайдыытыгар болҕомтолорун тэрийээччилэргэ, «Илин Эҥэр» экономическай сайдыы зонатын дьаһалтатын баһылыгар Артемьев Г. М. барҕа махталбытын тиэрдэбит.

А. ЭВЕРСТОВА,
культура управлениетын методиһа.

ИЙЭ ТЫЛ

Уу сахалыы

Олунньу саҥа тылын ыйыгар билиэрилиибитинэн, төһө да аһаҕас тыл үөрэхтээҕэ буолбатарбын, сахабыт тылын арааччылыыр баҕаттан бэйэм сорох санааларбын этэргэ санааным. Мин Аҕа дойду сэриитин иннинээ дьыл сахалыы олохтоох-дьаһахтаах, сиэрдээх-туомнаах Чурапчы сиригэр төрөөбүт, ол кэмнэ атын омук тылыттан булкуллубатах ыраас уу сахалыы кэпсэтиини истэн улааппыт уонна кэлин Саха сирин үгүс улуустарыгар олорбут, үлэлээбит, ону тэҥэ Дьокуускайга үөрэммит, эмтэммит кэмнэрбэр республика бары улууһун дьонун кытта бодоруспут, кэпсэппит буолан, саха кэпсэтэр тылын [illegible] дэнэбин.

Урут эдэр-сэнэх сылдьан, билигин ахсарбат хоруотуур сэбиэскэй кэмнэригэр радионан дьиҥ сахалыы саҥарар истэбит ахан, дьиҥ сахалыы суругу аахпыт ахан. Бэйэм билигин саха радиотын истэ-истэ, хаһыаты, кинигэни ааҕа-ааҕа сахабыт тыла олус булкуллан, буомураан ийэрэттэн дьиксинэбин.

Саха омук; туох-ханнык иннинээ, тыла тыыннаах буоллаҕына эрэ омук быһыытынан тыыннаахтыын диэн ааҕыллыахтаах. Ол иһиттэн төрүт-уус сахалыы саҥабытын хайа кыаллларынан араас куорҕаллааһыннартан араҥаччылыах тустаахпыт.

Саҥа терминнэр, тыллар киирэн саха тылын баайытыыһаллара чуолкай. Билигин олоххсуйан хаалбыт «баайыналлааһыннаммытын» да дэбигис суох оҥорбоккун.

От эрээри аҕыйах сахалыы тыллары уу сахалыы саҥарар кыаллыаҕын да аахайбаккабыт буортулуурбутун утарабын.

Бастакытынан, саха радиотын сахалыы биэриитэ олус аҕыйах. Бирэмэ лоп курдук аҥарын «бэйэбит нууччаларбытыгар» анныбыт. Оттон киин радио, телевизор күнү быһа кэпсиир, нууччалыы дьаасыйаллар. Ол үрдүнэн сахабыт тойотторо официальнай биэриилэри үксүн нууччалыы, сахаларга буолбакка, киэҥ Россия дьонугар аналлаах кэпсээн таһсаллар. Саха радиотыгар, телевизорыгар иккиэн саха утарыта кэпсэтэ олороннор, нууччалыы кэпсэтэллэр, кэпсэтэллэр. Иккиһинэн, саха радиотын диктордара, ордук эдэр өртүлэрэ, ол иһигэр Чурапчы диктордара, сахалыы саҥардахпыт диэн нууччалыыттан тылбаастаан сахалыыллар. Холобур, «бу сарсыада», «бу киэһээ», «маҕдыа сарсыарда», «бэлүүн», «аны түүн» диэн сахалыы буолбакка, «бүгүн сарсыарда», «бүгүн киэһээ», «бу түүн» диэн олуйа саҥараллар. Дьиҥэр, сахалар «бүгүн» диэн тылы бу күн—күнүс диэн суолталаах тутталлар. Оннон ити диктордарбыт «күнүс сарсыарда», «күнүс киэһэ» диэллэригэр тэхсэр.

Аны үгүс эдэр диктордар сахалыы аһаҕас дорҕооннор уһатыыларын, дифтоннары «сиэн» кэбиһэллэр, чуолкайдык эппэккэлэр, букатын атын өйдөбүллээх тыллары саҥараллар. Холобур, «аак-кын аттыыбын» диэри «аккын аттыыбын», «алтаныук үүннэрэр» диэри «үүннэрэр» (нэһилиэ сыҕарыйар) диэллэр. Ырыа—ыра, мууһунан—муһунан, уонна—оно курдук буолаллара олус элбэх.

Сахалыы саҥа буолла да туох да булкааһа суох уу сахалыы, ол аата, чуолкай, эгэлэркэй, лоп-бааччы буолуохтаах, нууччалары үтүктэн мыснабакка, тыгыалайдаабакка, нууччалыы саҥарыллыахтаах. Дьокуускай радиотыгар тыа дьонун саҥардахтарына аал-бааччы чуолкай, лоп бааччы буолар. Дьиҥэр, радиоҕа саҥарыы диэн таба, чуолкайдык ыраастык, кэрэтик саҥарыы холобура, дьон үтүктэр, үөрэнэр эталонунан буолуохтаах буоллаҕа дии. Үөһүгүнэн, сахабыт тылын арааччылыабакпыт, аахайбаппыт түмүгэр сорох ыччаттарбыт тылын бас-баттах, тустаабычча, туос сэрэхтэринэн туттуулара олус үксээтэ: «Чолбон» сурунаал 1993 с. 8 №-гэр Айгыына диэн эдэр автор «Өрүөстээҕим барахсан сүүһүгэр төгүрүк ый курдук туоһахталаах, эрэнэ дэгиһинээх»,—диэн суруйар. Дьиҥэр, Өрүөстээх диэн туоһахталаах да (туоһахта иһин), эрэнэ да буолбатах, сиэрэйэгэр эрэ оһуулаах, атын өртө оһуута суох сүөһү ааттанар. Бу Өрүөстээх—кытарах ынах ымыыгар-кэлбэт. Ону эччитэ Ачыка кыыс «өрдээн кэлэн» (көрдөөн диэбэт) «ынанынаккыы (ынахсын диэбэт) хотуннуккуун» диэн «холдьоҕон хотонугар салайан илдьэр». «Холдьоҕор» диэн хотоҥҥо аҕалыыга уун-утары, хотон тоҥ үүрүүгэ туттуллуон сөп эбитэ буолуо да, сахалар «холдьоҕор» диэн тылы сүөһүгэ буолбакка, киһиэхэ туһааһан туттааччылар. «Өрүөстээх хотонугар киирэн баран, улахан торбоһо турарын көрөн саллабыта, мунньун тыыһатта» диир (сүөһү сөбүлээбэтэҕинэ мунньун тыыһатар). «Хаана эрэ далга иккис оҕото мэнгирийэн истибитэ» диэн суруйар. Бу кытарах ынах «улахан торбоһо», «иккис оҕото» диэн туох сүөһүлэрий? Биирдэку тыһаҕас буолуохтарын сөпкө дьылы; да, автор ити уу сахалыы тыллары туттубат, олох билбэтигэр сөп.

Аны иккис кэпсээнигэр «мин ийэм эрэйдээх күн тура-тура хотонугар ынаҕын ыыр балбаах күрдьэр» диир. Хайа да саха «балбаах күрдьэр» диэбэт, «сааҕ күрдьэр» диэччи. Ол кэриэтин «балбаах балбаахтыыр» диир. Дьэ, бу онноҕор сахалыы уус-уран суруйууга холонор дьоммут сахалыы ийэ тылбытын билбэттэрин тыыһыма итинник булкуллаҕас буоллаҕына, атыттар хайдах буолуохтара биллэр, мэлтэх.

Ити кэннэ турар толоос сыыһалары редактордар да көрүө, көннөрүө этиттэр. Төрдүһэ, ыччат үксэ онноҕор тыа сиригэр дьиҥ сахалыы, олох судургу тыллары нууччалыыттан саҥараллар: кутуйаҕы—мышка, лыаҕы—бабочка, тэлээлигэни—стрекоза, тыыны—лодка (дьиҥэ, ветка буоллаҕа дии) дииллэр. Ыйдар ааттарын олорчу нууччалыытын билэллэр. Оннон ити судургу сахалыы тылларбытын үүнэр ыччат билбэккэ улаатар турукпаах. Ити сыыһа туттуулары төрөппүттэр да, уһуйааҥҥа, оскуолаҕа да көннөрө сатаабаттар. Билигин убай да, бырааt да барыта—брат, эдьиий да, балыс да барыта—сестра. «Саха сирэ» хаһыат 1994 с. сэтинньи 5 күнүнээҕи 211 №-гэр С. Сэрэбин «аҕабыт Сэмэн таптыыр сурдьа Ыстапаанньаны» диэн суруйар. Эр киһи эр киһиэхэ сурус буолбат, бырааt буолар. Балыс эр киһи аҕа дьахтарга эрэ сурус, сурдьа буолар. Бэсиһэ, радиоҕа, хаһыаттарга да, көннөрү кэпсэтиигэ да «кини көрдөһүүтүгэр утары баран көмөлөс түнэ» диэн курдук нууччалыы өйдөбүлүнэн сөбүлэһэн диэн өйдөбүлгэ туттар буоллулар. Дьиҥэр, «утары барар» диэн сахалыы сөбүлэспэтин, билиэрин буоллаҕа дии. Аны «эҕэрдэлиибин» «баҕарабын» диэн этии бүтэһигэр бэрдэ туттуллан баран кэлиигэр күүһүрдүү бэлиэтэ туруохтаах туохтуурдар урут этэн баран, этии атын ис хоһоонун эрэллээхтик сыыһа үгэс олохсуйда. Эмиэ нууччалары үтүктүү.

Эмиэ нууччалыы үтүктэн хаһыаттарга «тутууну бүтэрэр кыахтааххыт, өскөтүн кэмигэр матарыйаалынан хааччыйыллаахтарына» диэн курдук уонсай этии быһаарар өртө иннинэ этиллиэхтээҕин кэннинэ өттүгэр олоххсуйан эрэр. Ити сахалыы этии тутулун алдьатар.

Кэлин сылларга радиоҕа, хаһыаттарга, көннөрү да кэпсэтиигэ «бүлүүлээһин»—«кэлии-барыы» оннугар «кэлээһин-барааһын» «суруйуу» оннугар «суруйааһын» олохсуйда.

Аны биир мээнэк баар. Үгүс суруйууларга «буолуо суоҕа этэ» диэн сыыһа суруйаллар. Таба «буолуо суох этэ» диэн буоллаҕа дии, «Буолуо суоҕа» диэн бүтэһиктээх быһаарыыны биэрэр этэ кыбыһыллар. Онноҕо этэ диэн сыарааҕымнары бэлиэтээр эбиискэ этиллибит, наадата суох.

Ити тэҥэ түһэн эрэ ахтар түгэннэрим төрөөбүт төрүт тылбытын аахайбатахпыт суохпутуттан дьиксинэр түгэннэрбит сорох эрэ өртө буолар.

Омукпут тыыннаах буолуутун кэрэһитэ уу сахалыы төрүт-уус тылбытын биһиги бэйэбит эрэ—тыл үөрэхтээх учуонайдарбыт, суруйааччыларбыт, саха тылын учууталлара уонна саха тылын [illegible] эҥэриммит кырдьаҕас көлүөнэ сэрэкэн сэһэнньэхтэрэ туруулаһан көмүскээтэхтэринэ эрэ тыыннаах хаалыахтаахпыт сөп. Оттон билигин курдук эккэ-эскэ аахайбакка сүүрүк хоту «арҕаа диэки» устан турдахпытына, сотору, ордук тамыр суол кэҥээн түбэһэтигэр, олохтуун-дьаһахтыын, тыллыын-өстүүн, сиэрдиин-майгылыын, дьүһүннүүн-бодолуун улахан омуктарга сууралан, судураан, хайа омуга биллибэт «нэпролеттарга» кубулуйуохпутун умнумуоҕуҥ. Дьэ, аны урут сурулубукка эргийэххэ, «тэлгэһэ» диэн тылбытын «тиэргэн» диэн эрийэ туппут төрөөбүт-төрүт тылбыт дьылҕатыгар аахайымтыата суохпутун көрдөрөр. Баҕар, атын улуустар итинник саҥардыннар. Ону дьиҥ сахалыы тыллаах Чурапчы, Таатта дьоно илиҥҥи оҥорбут сиэрэ суох. Чурапчы кырдьаҕас көлүөнэ дьоно «тэлгэһэ» диэтэххэ, оҕо сылдьан үҥкүрүйэ-куһаҕыйа оонньообут сибэккэ баархата олбуорбут иһин, оттон «тиэргэн» диэтэххэ, киниэхэ көрө сытар, ардахха ньоҕоро буола түһэр итинник таһын, сүөһү тэпсэр онно түптэлиир сирбитин өйдүү түһэбит. Оттон билигин дьон хойутаан да биһиэрбаттар, суруллуунна да үгүктээн иһэллэр.

Дьиҥ саха дьонноох Чурапчыттан саха тылын-өһүн, сиэрин-туомун, үгэстэрин сортуттэрэ, харыстыырга дьиҥнээхтик туруулаһааччыларбыт суохтарын кэриэтэ. Атын улуустар дьонноруун кэпсэттэн кинилэр [illegible] бэрин иһэбит.

Иван ОКОНЕШНИКОВ—
Хочуон.

МАХТАНАБЫТ

Киһи эрэ барыта хараастар, элбэх сиэртибэлээх Одьулуунтааҕы профтехучилищеҕа тахсыбыт ыарахан күннэригэр биһиги оҕобут ПРОТОДЬЯКОНОВА Александра Егоровна түбэһэн, ыар сүтүктэнэбит. Ити кутурҕаннаах күннэрбитигэр өй-санаа, күүс-көмө буолбут истиҥник санаабыт эдьиийбитигэр Евдокия Дмитриевнаҕа, аймах-билэ дьоммутугар, ыкса ыалларбытыгар, оҕобут бииргэ үөрэммиттэригэр, Дириҥҥээҕи агро-оскуола, культура, музыкальнай оскуола, балыыһа коллективтарыгар, нэһилиэк дьаһалтатын баһылыгар Филиппов Иннокентий Афанасьевичка, XXIII—XXVIII выпуск үөрэнээччилэрбэр, бары хомолтобутун эттэрбэринэн үллэстибиттэргэ дириҥ махталбытын тиэрдэбит.

Үтүө дьоммутугар, ыарахан санаалаах аймахтарбытыгар дьоллоох олоҕу, кыттаанах доруобуйаны баҕарабыт.

Ийэтэ, аҕата, убайа, саҥаһа, эдьиийэ, күтүөтэ, бырааттара, эбэтэ Шурата уонна Олесаттар дьиэ кэргэттэрэ.

x x x

Одьулуунтааҕы ПТУ уонсай дьиэтэ умайан, биһиги дьиэ кэргэн 19 сылтааҕы, олоҕун суолун саҥа саҕалаан испит тапталлаах сиэммитин, оҕобутун, эдьиийбитин, балтыбытын КЫЧКИНА Саргыланы хомолтолоохтук сүтэрдибит.

Бу хараастыылаах, ыарахан күннэрбитигэр биһиэхэ күүс-көмө, сүбэ-ама буолбут, моральнай-материальнай улахан өйөбүлү оҥорбут чугас дьоммутугар Дириҥҥэ олорор саҥаспытыгар Анастасия Петровнаҕа, Михаил Петрович Филипповтарга, Евдокия Николаевнаҕа, Петр Гаврильевич Павловтарга, Одьулууҥҥа олорор аймахтарбытыгар Маргарита Павловнаҕа, Иван Иванович Филипповтарга, Хайахсыкка олорор Матрена Николаевнаҕа, Петр Петрович, Гаврил Петрович, Афанасий Петрович Илларионовтарга, нэһилиэк олохтоохторугар, тэрилтэлэригэр, дьаһалтатыгар, чуолаан, баһылык Николай Дмитриевич Поисеевка, оҕобут табаарыстарыгар, бииргэ үөрэммит оҕолоругар төрөппүттэригэр, бииргэ үөрэммит, үлэлээбит табаарыстарбытыгар, чугас ыалларбытыгар, бары аймахтарбытыгар, оҕобут үөрэппит Иванова Вера Елисеевнаҕа, Собакина Евдокия Семеновнаҕа ис сүрэхтэн махталбытын тиэрдэбит. Кинилэргэ барыларыгар кытаанах доруобуйаны, олохторугар дьолу-соргуну баҕарабыт.

Мааныык ыар алдьархай кимиэхэ даҕаны хаһан да [illegible].

Ийэтэ, аҕата, эбэтэ, эһэтэ, бииргэ төрөөбүттэрэ, эдьиийдэрэ, убайдара, саҥастара, күтүөттэрэ.
Хайахсыт.

x x x

Күндү оҕобутун, Одьулууҥҥааҕы ПТУ үөрэнээччитин АНТАНЫ сүтэрбит ыар, кутурҕаннаах күннэрбитигэр биһиэхэ өй-санаа, күүс-көмө буолбут бары аймахтарбытыгар, чугас ыалларбытыгар, бииргэ үөрэммит табаарыстарбытыгар, оҕобут Болтоҥоҕо, Дириҥҥэ, Одьулууҥҥа бииргэ үөрэммит доҕотторугар; үөрэппит учууталларыгар, оскуолаларын, ПТУ коллективтарыгар, нэһилиэкпит дьаһалтатыгар, олохтоохторугар улахан махталбытын тиэрдэбит. Кинилэргэ үтүө доруобуйаны, үлэҕэ, үөрэххэ ситиһиилэри, дьолу-соргуну баҕарабыт.

Ийэтэ Ульяна, аҕата Андрей, убайа Тима, балта Октя, бырааттара Андрейка Новгородовтар.
Болтоҥо

ААБААЧЧЫЛАР СУРУКТАРА

УОН СЫЛ КҮҮТТҮБҮТ

Куоҕалы күөлүн үрдүгэр дачаҕа илин уһаайбаны быһыы саҕаламмыта 10 сыла буолла. Оччотооҕу оройуон салалтата тэһиэ хортуоппуйу, оҕуруот астарын үүннэрэри аһаҕас-суоттаах агитация бэрэрү ыыппыта. Оттон электрическэй уот боппуруоһун кэлин илин быһаарыах буолбуттара. Ол иһин маҥнайгы 4-5 сылга тутуу күүскэ ыытыллыбата. Дьиэ тутааччылар киһилэринэн суоран, устуруустаах сүүрбэттэн тахса дьиэ кэтэйин таһаарбыттара, сорох туттуулаах эргүлэрэ электрическэй уот линиитэ тардыллыбар эрэ киирэн олорорго бэлэм гына ситэрбиттэрэ. Онтукабыт күн бүгүнүгэр диэри мэлигир. Ол үрдүгэр Романовтар диэн ыал маллар оҕолорун Куоҕалы эбэ күөх хонуутугар күүлэйдэтэрэ, сибиэһэй салгынынан эҕирийтэрэри үс сайын сайылаатылар, хортуоппуйу уонна оҕуруот астарын кыайыылларынан үүннэрдилэр, доруобуйаларын бөҕөргөттүлэр.

Линиянан сыл ахсын тартарыах буолан эрэннэрэллэр эрэ. Дьиэлээхтэр илимбиттэрэ буоллар, бу үлүгэрдээх техника үйэтигэр, иэдиэлээх ээх эрэ үлэ. Аны эргэ аэропорт илин кулуптэригэр диэри Чурапчы сэлиэнньэтин уһаайбата тиийэ турар, онно 40-ча уһаайба барыллэн баран, эмиэ электрическэй линия суоҕуттан биир да мал дьиэтин тутта илик. Биһиги чааһынай дьиэни туттааччыларга правительство көмө биэрэ олорор кэмигэр биһиэхэ кыайан өйдөммөт итинник харгыстар тахса тураллар. Сороҕор итиннэ дьиэлэрин туттан иһэн кэһэрөрө нүһэлииктэр, үгүстэр киллэрбит матырыйааллара эмэҕирэн да барда. Онон дьиэ таһаалаах орсекуоту көрсүбүттэрин аадан ситэр уустук. Ити онно итэ сыллар устаарыгар кыайан үүннэрбэтэх хортуоппуйдарын, оҕуруоттарын аһын эбэн кэбистэххэ аһыыр арааттар.

Аан баһа дьэ кэлиэҕэх курдук. Улуус аһаҕас дьаһалтатын баһылыга А. Р. Саргыдсв быйыл дачаҕа электрическэй линияны тардыы быһаарыыга киллэриллибитин, үбэ көрүллүбүтүн туһунан этиитэ. Онон үөрүүбүт муҥура суох. Ол гынан баран, хаары ордууннэ эрдэ тартараллара буоллар диэн баҕараахтыт. Оччоҕуна саастыттан үлэбитин саҕалаан быйыл сайын сайылыы, хортуоппуйу олордуо, оҕуруот аһын үүннэриэ этибит. Ону учуоттуулларыгар этэбит.

. Гаврил ЕГОРОВ.

«ОЙУУРДААХ КУОБАХ ОХТУБАТ...»

Бэйэм Бахсы нэһилиэгиттэн төрүттээхпин, мэрһэх буоламмын иккис группалаах инбэлиипин. Дойдубар олорор эрдэхпинэ нэһилиэгим дьаһалтатын баһылыга Екатерина Николаевна Сергеева, социальнай үлэһит Валентина Ивановна Шеломова, олох-дьаһах сулууспатын начальнига Петр Петрович Слепцов, шофер Криськан Криськанович Барашков биһиги кыһалҕабытыгар үгүстүк сүүрбүттэрэ-көппүттэрэ, көмөлөспүттэрэ. Ол иһин дойдум дьонугар-сэргэтигэр махталым улахан.

Кэлин рынок ыар тыына ытан кыайан олорор кыахпыт суох буолан, нэһилиэнньэ социальнай көмүскэллээх буолуутун управлениетын үлэһиттэриттэн сүбэ-ама көрдөспүтүм. Ону таба өйдөөбүттэрэ. Бэйэм уонна икки оҕом олорор, үөрэнэр сирбитин кыһаллан-мүһэлэн, кэпсэтиһэн, туруорсан булбуттара. Бэйэбэр Капитоновкаҕа инбэлииттэр дьиэлэригэр барарбар ити управление үлэһитэ Лия Анатольевна Гоголева, оҕолорбор детдомҥа баралларыгар путевканы улуустааҕы үөрэх управлениетын опекунствоҕа специалиһа Людмила Константиновна Дьячковская булан биэрбиттэрэ.

Дойдум дьонугар барыларыгар чэгиэн доруобуйаны, үлэлэригэр ситиһиилэри, кыраҕа, кыаммакка үтүө, аһыныгас сыһыаннаах буолуугутун ыһыктыбаккытыгар баҕарабын. Сахалар «Ойуурдаах куобах охтубат...» диэн мааныта этэн эрдэхтэрэ, «Дьоллоох-соргулаах буолуҥ»— диэн барыгытын алгыыбын.

Евдокия Афанасьевна **ВЛАДИМИРОВА**,
иккис группалаах инбэлиит.

АБЫРАЛЛААХ ДЬОН

Билиҥҥи бириэмэҕэ нэһилиэккэ, баардиилэри дьон туттарыгар ис сүрэхтэриттэн кыһаллан үлэлээччилэр ахсааннара аҕыйаабыта биллэр. Ол эрээри нэһилиэккит, дьоммут-сэргэбит интэриэстэрин туохтааҕар да үрдүктүк тутааччылар бүгүн да баалларa үөрдэр. Одьулуун нэһилиэгэр Василий Электронович Дьячковскайы билбэт киһи суох буолуохтаах. Кини шоферлаабыта 20-тэн тахса сыл буолла, кэлин наар автобуска үлэлиир. Дьабыыла бөһүөлэгиттэн күнүгэ иккитэ улуус киинигэр дьону таһар. Автобуһа аллыныан турбутун, барыахтаах кэмиттэн биир да мүнүүтэ хойутаабытын олохтоохтор билбэппит. Аны инбэлииттэр, хотугу көһөрүллүү кыттыылаахтара босхо айаннылаллар. Одьулууҥҥа да, Чурапчы сэлиэнньэтиттэн да болдьохтоох кэмиттэн хойутаабакка кэлэр-барар. Онон нэһилиэнньэ үөрүүтэ улахан. Араас кыһалҕалаахтар, наадалаахтар үлэтигэр үтүө суобастаахтык сыһыаныаһар шофер В. Э. Дьячковскайга махталлара муҥура суох, иһирэх тылынан эхталлар.

А. Е. Сибиряков—Дьабыыла бөһүөлэгин эмиэ биир тарбахха баттанар үтүөкэннээх үлэһитэ. Кини баанныта, үлэлиирэ хаһыс да сыла. Нэдиэлэҕэ икки күн дьахталлары, икки күн эр дьоннору суунарар, сыаната 5 тыһ. солк. Итии уу, сылаас паар мэлдьи баар буолар. Дьахталлар аан дойдутааҕы күннэригэр сыаната 3 тыһ. солк. түһэрэн суунарбыта уонна «Ыраастанньыктарыгар 2-лии тыһ. солк. түс бэйэм баһыам буолар»,— диэн күлэ-оонньуу кэпсээбиттээх. Баанньык үлэлиэхтээх кэмин кэтүүлэккэ, бириэмэтин хойутаппыта суох. Ол иһин Архип Егоровичка махталлара улахан.

Ермей ЛИТВИНЦЕВ.

КЭККЭЛЭРЭ ЭЛБИИ ТУРДУН

Биһиги ортобутугар киһиэхэ үтүө суобастаахтык сыһыаннаһар, үчүгэйи эрэ баҕарар дьоннор бааллара улахаһыык үөрдэр. Биһиги улутуруунан ааттыыр кэммитигэр «Киһи киһиэхэ—доҕор, табаарыс» диэн девиһинэн салайтарарбыт. Кэлин олохпут тэттэрү тосту эргиллэн, дьон-сэргэ санаата уларыйбыта, тириттэ-хорута үлэлээбэккэ да эрэ баһарҕа-тайарҕа дьулуһуу, чэпчэкитик ылан бэрэн ыраахааныык атылаан барыһыраргa тардыстыы өйө-санаата бэһийбыта ыардаҕас дьону улахаһыык дьиксиннэрбитэ.

Ол эрээри билигин даҕаны дьоҥҥо амарахтык сыһыаннаһыы, киһилэр кыһалҕаларын таба өйдөөһүн, онуоха көмөлөһүү, үчүгэйи эрэ санааһын кыыма умуллa илик эбит. Ону биһиги дьиэ кэргэн эт-хааммытынан билбибит-көрдүбүт, үтүө үтэйиирин ыһыкта илик ыччаттар баалларыттан улаахаһык астынныбыт. Биһиги уолбут Дьокуускайтан кэлбитэ уонна массыынатын көрдөөн «Чурапчыагростройа» АО гаражыгар туруорбута. Тахсарытар харчылаах докумуоннардаах кумааһыннытын сүтэрбиттэн гараж иһигэр түһэрэн кэбиспит этэ. Ол түүн ыраах рейстэн шофер Петр Петрович Климов кэлэн гаражыгар киирбит, онно сирги, массыына таһыгар кумааһынньык ситарын көрбүт уонна харабыл С. В. Романовка киллэрэн туттарбыт. Онон уолбут сүтүгүн булан үөрэн-көтөн бирбита.

Үтүө суобастаах, чиэһинэй үлэһиттэргэ истиҥ махталбытын тиэрдэбит уонна ити кэрэ, киһилэр хаачыстыбаларын хайан да ыһыктыбаттарыгар баҕарабыт.

Слепцовтар дьиэ кэргэттэрэ.

ИЛИИ СЭППЭРЭЭТЭРЭ ХАННАНЫЙ?

Тыа ыала бэйэлэрин кэтэх хаһаайыстыбаларыгар сүөһүнү хото тутар, ииттэр буоллулар. Маны таһынан бааһынайдар, биллэрин курдук, сүрүн дьарыктара үүтү, эти оҥоруу буолар. Биһиги хас биирдии ыал тупса оттуур ходуһа сирдэммитэ-уоттаммыта, кимтэн да тутулуга суох буолта баар үчүгэйэ.

Мин бүгүҥҥү олох-дьаһах ыарахаттарыгар да, үтүө оруттэригэр да сигэммэккэ туран, биир, боростуой да курдук эрээри, тустаахтарга олус дириҥ ыйыталлаах боппуруоска санаабын этэн кэлиэм баҕарабын. Уонна, арааһа, үгүстэр миигин өйдүөхтэрэ диэн саныыбын.

Биһиги нэһилиэкпитигэр билигин 34 бааһынай хаһаайыстыбалара тэриллэн үлэлииллэр. Урукку сылларга совхоз отделениета мэҥнэрэ айылларыгар ыыс сүөһүтүн сайылыктарынан олорон кэлэрэ. Аныгы сайын «Хатылы» акционернай общество да, бааһынайдар да сайылыкка тахсыбатыбыт. Сүөһүлэрбит манардыын-мэммэтиин, чааһынайдыын-бааһынайдыын бөһүөлэккэ сайылыллар. Санаан да көрдөххө, сүүһүнэн ынах сүөһү тоҕо дуоһуйан иэччиэнэй, тотоһуйуой, үүтү-арыыны биэрэр маныык бөһүөлэк иһин-таһын кэрэн.

Улууска сайылыктааһын боппуруоһа бастаан бэрт кэнниттэн соҕустук саҕаланыах курдук этэ. Дьиҥэр, сайылыкка тахсыаҕын кии, хайа хаһаайыстыба сөбүлүө суоҕай, ордук бу биһиги курдук балачча сааһыра быһыытыйан эрэр сүөһүлээ эһиэкан дьарыктаах бааһынайдар? Биир бэйэм сайылыктааһыны баһарыабын, мэччирэҥ кэмигэр куруллээх хаһааныах аласы сиргэ оттоон мэҥнэһэн, ынах ыан, сир астаан сайылыыр туох куһаҕаныахтаах буолуой. Биһиги хас сайылык, сайылыыр сир аайы электроэнергияны тиэрдэр бу рынок кэмигэр чугастааҕынан кыаллыбат суол курдук көрөбүн.

Өскөтүн илии сэппэрээтэрэ атыыта баара эбитэ буоллар, мин санаабар, тыа сирин олохтоохторо бука хамаҕатык ылыа, туһаныа этилэр. Сайылыкка да тахсыы саҕаланыаҕа. Урукку холхоостар улахан ньиэттэах сэппэрээтэрдэрин үүтү эрийэн ордыллааһ оноһуор ыраах үрэх бастарынан тэлэһийэн олордохторо диэ. Биһиги иһинник ааныы эриллэр сэппэр этэрдэн суох. Буоллубуттара ыраатта эбэтэр хаһан да баарын билбэппит эбитэ дуу. Тыа хаһаайыстыбатын специалистара, ыраатаҕынан тэлэһийэр коммерсаннар бу туһунан толкуйдаан көрөллөрө буоллар 80-ҥу, 100-түү моһуйуон солкуобайга саҕа атыыларыгар туруохча буолбут бааһынайдар тракторга, массыынаны ылар кыахтара суох, дьэ, хата, ол кэриэтэ улахан күөртэхтээх, киһи кыттыыннах сэппэрээтэри булан-талан аҕаларгыт махталлаах буолуох этэ.

Дмитрий **ФИЛИППОВ**,
бааһынай, Хатылы.

Снимокка: Л. Л. Филиппов.

Бөҕө Тараҕай диэн кимий?

Прокопий Титович Брызгалов (Бөҕө Тараҕай) 1887 сыллаахха Иккис Хатылы нэһилиэгэр (Мырылаҕа) төрөөбүтэ. Кини күөгэйэр күүстээх, эрэхтэҥи былааһын саҕана ааспыта. Аҕата Тит Брызгалов бастар дьадаҥы киһи этэ, онон Сэмэнэйбис баайга саастарын тухары хамначчыттаабыттара. Семен Семенович Иннокентьев (Сэмэнэйбис) Болтоҥо улахан баайа. Кэлин репрессияланан хаайыыга ыаабыт сураҕа.

Чэрчэх тангаратын диэтэ 1914 сыллаахха сибэттэн буолбута. Онон сибэттэн таттаахтара түмэн улахан туттууну тэрийбиттэр. Манна Бөҕө Тараҕай Таатта бөҕөһүн Дение Элбиряковы илиитин төбөтүгэр уураан баран умса баттаан кэбиспит. Онтон 1915 сыллаахха Таатта улахан баайын уруутугар Сахаар Күөгэлэбис быраҕыыт Итинтэн ыла киһилиин бодолорбут. Ол иһин 1912—1913 сс. Маҥнылыттах уола (Гаврил Семенович Никифоров) Дьокуускайга илдьэн киллэрэн куорат аатырбыт-сураҕырбыт 10 тустууктун кытта күүһүн көрсүһүннэрбит. Кыайыы ахсын биирдии кыһыл кымыс маммаата пэбарбалаа уурбут. Онно барыларын быраҕыттаан, сахалар ортолоругар кини биллэммэтэх. Кэлин 1930—1930 сс. улахан көбүөрэ тахсыбатаҕа.

П. Д. Субурускай кийиэлэлинэн Бөҕө Чаппаараабы, Бөҕө Догдоонобу, Бөҕө Чэмпиэйэби, Тоҥ Уйбааны кытта киирсэ сылдьыбыт. Аттаах барыларын хотуохлаабыт уонна тоҕус ааттаахын Мотоокону хайалара да кыайбар кыс суоҕун туһунан этэр. Саха АССР тэриллибитэ 10 сыла туолуутугар Үүс-Майа бөҕөһүн Добо уолун Бөҕө Мотоокону (Петр Егорович Савинин) бираҕан. Добо уола аатсуола билдиибэтэ кэлбитэ эрдэттэн биллибит. Биһиги бастакы уонна иккис кварталлар турар сирдэригэр түһүүнэ тэриллибит. Ол үҥкүүэ-дьотугутэ П. Д. Ойуунускай көрөн олордоҕуна Бөҕө Мотоокону кыайбыт. Онно Добо уола иэстэнэрэх тустубута үһү. Кэлин ити көрсүһүү туһунан Бөҕө Тараҕай бэйэтэ маннык кэпсиир эбит:

—Тутан көрдөххө Мотоокко былчыҥа толоһу дуу, тамара дуу тугун курдук. Хайдах да бардар кыайарым суох буолан ыксаабытым, туруннутум. Онтон ой ыламмын тилиэ суоһу ыстаанын отокуттан икки илиибинэн эрийиим уонна күүммүнэн тиэрэ астым, кэлин охтубакка мөтөрөҕө сууратталым сайылым. Онуоха тиэрэ тамыына түстэ.

Чурапчы аатырбыт бөҕөһө Бөҕө Тараҕай 1961 сыллаахха Мырылаҕа өлбүтэ. Кини уҥуоҕа 182-183 см баҕалахтаах эбит, оттон ыйааһына 100 кг үктүүрэ үһү. П. Т. Брызгалов ороттух кыһыстаҕа билигин 80-ча саастаах Болтоҥоҕо олорор уонна биир уоллаах. Онтукаат аҕатын кэрдүк бөдөҥ-садаҥ киһи.

(М. И. СИБИРЯКОВ
кэпсээниттэн).

БИИР ӨЛҮҮГЭ СЫЛДЬЫБЫТТАР

Аҕа дойду Улуу сэриитин ветераннара сылтан сыл аҕыйаан иһэллэр. Сыһыы-хотуу эргэ бэйэлэрин бойобуой сырыыларын кэпсээн, суруйан хааллардахтара. Оттон үгүстэр испиэһэхэ аттара эрэ киирдэҕэ.

Уһун Күөлгэ билигин түөрт сэрии, иккиэн үлэ фронун ветераннара бааллар. Олортон биирдэстэрин Василий Петрович Слепцовы көрсөн, ол ыар сыллар туһунан кэпсээнин түһэрэргэ көрдөстүм. Оҕуска кэм да тэтиэнэх көрүүтүнээх сааһырбыт киһи мас хайыта турарын тохтотон дьиэтигэр ыҥыран киллэрдэ.

—1943 сыл бэс ыйыгар Чурапчыттан сүрдээх элбэх киһи сатыы барбыппыт,—диэн саҕалаата кини сэһэнин.—Арааһа, 400-чэкэ этиппит буолуо. Онно Мугудайтан, Кытаанахтан, мантан элбэх киһи баара, ордук билэттиир да буоламмын буолуо, эһигиттэн Илья, Иннокентий, Василий—үс биргэ төрөөбүттэр, Баасы оҕонньор уолаттара, Семен Слепцов баллара өйдүүбүн. Биһигиттэн Александр Сидорович Слепцов, Иннокентий Семенович Протодьяконов уо.д.а. бааллара.

Маралаайыга оскуола таһыгар хонон аасыппыт. Сүөһү өлөрөн сиэппиттэрэ, итаһыы-соҕоһуу, аймалҕан сүрдээх этэ. Командирбыт Иван Федорович Дьячковскай диэн, Сылаҥтан төрүттээх, политрукпут Никифор Максимов диэн Төлөй кийиитэ уонна Анна Слепцова диэн медсестралаахпыт. Иркутскайга ылыллан частарынан үллэрэн туттартаан баран тэниибүттэрэ. Иван Дьячковскай уонна Анна Слепцова онтон кэлин баран холбоһон ыал буолбуттар этэ. Анна Степановна билигин баар, Чурапчыга олорор.

Биир тэлиэгэ эҥин иннини-хомуоһутун тиэйэн, биир ыҥыыр аты командирдар уонна ырбыт дьон табаллаһан миинэн айаннабыппыт. 5-6 хонон Бэстээххэ тиийбиппит. Мэҥэ-Хаҥалас Арыылаах алааһын иннинэ иһээччиктэрбит туоруулларын саҕана кутурукка иһээччилэр элбэс илии баһыгар саҥа киирбиттэрэ. Ол курдук хотоҕостуу субуллан айаннаабыппыт. Санаа-оноо да кэбах, хаснат төннөр диирэ ыүс марахана. От-мас ситэн, ог буолара биллэн, аймалҕабыт тупсубута да сүрдээҕэ.

Төҥүлү сөбүрүү эртүгэр «Революция» диэн колхозка хоно сытан ооньоон ааспыппыт, кини-атах күрэхтэһиилэригэр уонна сүүрэн, тустан, мас тардыһан.

Мас тардыһыытыгар оччолорго аатталарыкан Бэрө-Чичиировы—И. И. Чичиировы эһиги киһигит Баасa Баһылайа кыайбыт курдук өйдүүбүн. Сүүрүүгэ Иван Тимофеев диэн Хадаар уола кыайбыта. Кэлин дьиҥнээх сэриитигэр Хайлар куоратын ылыыга өлбүтэ. Дьиҥнээх сэриитигэр 28 тыһ. киһи өлбүт диилэрэ. Ол иһигэр сахалар да баар буоллахтара дии.

Даурияҕа 210-с стрелковай дивизия 649-с полкатыгар Баасa Баһылайыныын биргэ түбэспиппит. Онно өссө Семен Слепцов диэн эһиги киһигит баар курдук өйдүүбүн. Пермяков Михаил Иванович эмиэ баара.

Дьокуускайга горнайдар холбоһон 700-чэкэ буолбуппут. Ол дьонтон сөччо кими да өйдөөбөппүн.

Дьиҥнээх сэриитин хобуга кылгас этэ, миигин аттары тэҥнүнэргэ киллэрэн, күһүн тэйиэн кииробитим. Дьоҥум хааллыбыттара. 1946 с. бэс ыйыттан Улан-Удэҕэ армия миилиэйэтыгар сулууспалаабытым. Онтон 933-с туспа артиллерийскай батальон разведротатыгар сылдьан баран 1947 с. дойдубар төннүбүтүм».

Ити курдук улууспут нэһилиэктэрин дьонноро биир өлүүгэ сылдьан бэйэ-бэйэлэрин өйдөспүттэрин, биирги сылдьыбыттарын истэр туһааннаахтар оҕолоругар, урууларыгар сүрдээх күндү буолуо диэн саныыбын.

Т. ЗАХАРОВА.

Мугудай.

Одьулуун Бабаҕата

Уоллаһыннаах уот кураан, Аҕа дойду сэриитин кэмигэр Одьулуун нэһилиэгэр Баһылай Алааһыгар киирээх Орджоникидзе аатынан 97 хаһаайыстыбалаах, 230-тан тахса киһи нэһилиэнньэлээх колхоз, оччотооҕу оройуон бары колхозтарын курдук, ынах, сылгы иитиитинэн дьарыктанан олорбута.

Колхоз ити кэмигэр 150-ча турбут-олорбут, этэргэ дылы, оту-маһы тардыалаһа сылдьар бастыҥ үлэһит дьоннооҕ этэ. Нэһилиэк аатын «Трактор», Емельянов аатынан колхозтарын тэҥэ байан-тайан, 400-чэкэ сүөһүлээх, 145 гектар бурдук сирдээх, 9200-чэкэ центнер от кэлэр таабыт кодуһалаһан олордохпутуна сэрии саҕаламмыта. 1941—1942 сс. 50 чулуу ычаттарбыт, 1943 с. 13 саамай кыайар-хотор үлэһиттэрбит Кэбээйигэ көһүүгэ тиийэн баран Ийэ дойдуларын көмүскэлигэр ыҥырыллыбыттара.

1942 сыл кураан буолан, Нуотараҕа тахсан Нөгүттүүн диэн үрэххэ 40-ча буолан оттообуппут. Салгын миэ аҕабыныан, Сидор Христофоров эмиэ ыатын кытта Саллаат Күөлүн онуугар хаалан оттоон сыл тахсарбытын буруунан эрдэхлиттинэ, атырдьах ыйын бүтүүтүн эргин, нэһилиэк Сэбиэтин исполкомун председателэ Никита Ильич Ботулин тахсан Кэбээйи оройуонугар көһүүгэ барарбыт туһунан этэн дойдубутугар киирбиппит. Онно 500-чэкэ үлэлээх чиг бутуллубут таах хаалбыттарын иһиябыппыт баара. Дойдубутуттан көһүүгэ балаҕан ыйын 10 күнүттэн хоноон айаннаан, Бэстээхтэн баржаҕа тиэллэн Кэбээйигэ тиийиэхтээх сирбитигэр—Куокуй нэһилиэгэр Өктөөп бырааһынньыгар итиинэ баар Кальман аатынан балык артыалыгар холбоһон олорбутун буолбуппут.

Аара ити үлүгэрдээх уһун айаҥҥа өлүү-сүтүү, хоргуйуу саҕаламмытынан барбыта. Таас Тумуска 2 кырдьаҕаспыт, Сулар арыытыгар 2 киһибит өлөннөр сыыр быһыгар кумахха көмүллэн хаалбыттара. 1942—1943 сылларга, аһыыбыппыт иһин халлыахпыт баарай 40-ча киһибит—эдэрбит, эбээрбит, аҕаларбыт, ийэлэрбит, быраттарбыт, балыстарбыт ыалдьан, хоргуйан үйэ-саас тухары биһигиттэн араҕыстылар. Саамай кыһыылааҕа, хомолтолооҕо икки ыал ийэлэрэ Ядрихинская Мария Моисеевна уонна Аржакова Раиса Ивановна ыалтан кутуу чэй, биирдэ сиир хааһы бурдуга умналаһа бараннар, мунан күн сириттэн сүппүттэрэ. Дьон өлүүтэ өссө хабааҕын бэйэбит дьоммут Николаев Гаврил Саввич уонна Ноев Иван Михайлович кыһаммаммар өрүһүллүбүппүт. Колхозпут председателэ Гаврил Саввич 12 орто сүөһүнү аһара өлөртөрөн дьонугар сиэтэн, 7 сыл хаайыыга барбыта.

Кэбээйигэ олохтоох дьону кытта эйэ-дэмнээхтик биирге үлэлээн, балыктааһын былаанын 46 тонна оннугар 56 тонна көмүс хатырыктааҕы бултаан государствоҕа туттаран, былааммытын 150 бырыһыаҥҥа тиийэ толорон, оройуоҥҥа бастыҥ кирдэрүүлэммиппит. 1943 с. Саха АССР правительствота колхозтары дойдуларыгар төттөрү көһөрөргө сөбүлэһэн, 1944 с. Пиэрибэй Маайга үлэлиир өртүбүт дойдубутугар холонан көһөн кэлбиппит. Оттон үлэлээбит кырдьаҕастар, оҕо-уруу сайын бороокуотунан тэннибүттэрэ. Дойдубутугар кэлэн атахтарбытыгар тарҕаһан бур-бур буруо таһаарбыппыт. Орджоникидзе аатынан колхозпутун салгыы иккистээн эргиллиитэрэн, эр дьоннуун, дьахтардьыын, оҕолуун бука бары туруннан, кыһыл илиибитинэн кырбаһан 1950 сылга диэри үлэлээн-хамсаан, кэлин колхозтары бөдөҥсүтүүгэ Карл Маркс аатынан колхозка 180 ынах сүөһүлээх, 100-тэн тахса сылгылаах, 60-тан тахса хаһаайыстыбалаах уот курдук орто колхоз кэлэн холбоспуппут.

Урукку колхозпут киһилэр 1992 сыллаахха хоту көһөрүллүү 50 сылыгар Бабаҕа ычаттарыттан Кэбээйигэ баран өлбүттэргэ пааматынньык туруоруллубута. Мааны сэрии ыар сылларыгар өлбүт дьоммут, аймахтарбыт, оччолорго колхоһу салайбыт ытыктыыр дьоммут, председателлэрбит Афанасий Тимофеевич Артемьев, Петр Саввич Николаев, Николай Васильевич Артемьев II, Иван Михайлович Ноев, Гаврил Саввич Николаев, Афанасий Григорьевич Федотов уонна Гаврил Семенович Иннокентьев ааттара өйдөбүнньүк буолан суруллубуттара.

Алексей АРЖАКОВ,
тыыл, үлэ ветерана, хоту көһөрүллүү кыттыылааҕа, Саха Республикатын тыатын хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.

ЭЛЕКТРОЭНЕРГИЯНЫ ТУҺАНЫЫГА ЧЭПЧЭТИИЛЭЭХТЭР БОЛҔОМТОЛОРУГАР

Социальнай көмүскэл управлениета уонна энергонадзор электроэнергияны чэпчэтиилээх туһанааччыларга биллэрэр. 1996 сыл муус устар 1 күнүттэн электроэнергияны туһаныыга чэпчэтии биир ыйга 180 квт-чааска олоҕуруллаар, онтон ордуга 100 бырыһыан төлөнөр. Холобур, абонент биир ыйга 200 квт-чааһы туттубут буоллун, оччоҕо:

—100 бырыһыан чэпчэтиилээхтэргэ 180 квт-чааһа төлөммөт, босхо, 20 квт-чааһа 45 солкуобайга тэҥнэһэн 900 солкуобайы төлүүр;

—50 бырыһыан чэпчэтиилээхтэргэ 180 квт-чааһа 22 солк. 50 харчыга тэҥнэһэн 4050 солкуобайы, 20 квт-чааһа 45 солкуобайга тэҥнэһэн 900 солкуобайы, барыта 4950 солкуобайы төлүүр.

Электроэнергияны 100 бырыһыан чэпчэтиилээх туһанааччылар: Аҕа дойду сэриитин ветераннара уонна үлэсэй харыыттан инбалиит буолбут кыттыылаахтара, сэрии кыттыылаахтара дьахталлар, сэриигэ өлбүт буойуннар уонна өлбүт сэрии инбалииттэрин оҕолоро, 50 бырыһыан чэпчэтиилээх туһанааччылар: сэрии кыттыылаахтара, Ленинград блокадатыгар түбэспиттэр, Советскай Союз уонна Социалистическай Үлэ Геройдара, урукку персональнай пенсионердар, хоту көһөрүллүү кыттыылаахтара, Туой-Хайа бөһүөлэгиттэн көһөрүллүбүттэр, политическай мотывтарынан репрессияламмыттар, Чернобыльлааҕы АЭС аварияттан бохсууга кыттыбыттар уонна кинилэргэ тэҥнэһиллибит дьон, бастайааннай көрүүтэ-истиитэ наадалаах инбалиит оҕолордоох дьиэ кэргэттэр, өлбүт сэрии кыттыылаахтарын огдообалара, үлэ фронун кыттыылаахтара, I уонна II группалаах инбалииттэр.

САХА СИРИН КӨҤҮЛ ТУСТУУТУН 40 СЫЛА

ДЬОКУУСКАЙ. Кулун тутар 29—31 күннэригэр Спорт дыбарыаһыгар олимпийскай хамсааһын саҕаламмыта 100 уонна Саха сиригэр спорт бу көрүҥэ сайдыбыта 40 сыллара туолуутугар аналлаах Николай Тарскай бириистээх көҥүл тустууга республика чемпионата буолла.

Чемпионаты үөрүүлээхтик аһыыга республика Президенэ Михаил Николаев кыттыыны ылла, итиэн тэҥэ быһаарыылаах хапсыһыылары болҕомтолоохтук кэтээн көрдө. Көҥүл тустууну төрүттээччит, улахан күрэхтэһиилэргэ маастарчыларын бэйэлэрин кыайыыларынан үөрдүбүт спортсменнар аадырыстарыгар элбэх истиҥ-иһирэх тыллар этиллиннилэр. М. Николаев үгүс киһиэхэ государственнай наҕараадалары, СР Президенин грамотатын, «Барҕарыы» национальнай фонд бириэмийэлэрин туттарда. Наҕараадаламмыттар ортолоругар бастакы тренер Иван Морозов (Москва), Николай Волков, Василий Румянцев, Кирилл Григорьев, олимпийскай чемпион Роман Дмитриев уо.д.а. бааллар.

Финальнай хапсыһыыларга дьыбарыаска кыһи толору муһунна. Көһүтүллүбүтүн курдук, **хамаандалар бастакы миэстэни сэттис төгүлүн субуруччу Үөс-Алдан улууһун бөҕөстөрө ыллылар, иккис миэстэҕэ чурапчылар тахсыстылар, үһүскэ—аммалар.** Үгүс ыйааһыннарга эдэр бөҕөстөр үчүгэй тустууну көрдөрдүлэр. Ыарахан ыйааһыҥҥа Зырянкаттан кэлбит 46 саастаах бухатыыр Игорь Кудрявцев өссө төгүл бастаата, онон республика 15 төгүллээх чемпионунан буолан, туһугар рекорду олохтоото.

СИА.

АТЫЫЛЫЫБЫТ

Суһаллык «Тойота-Карина» автомашинаны. Тел. 23-397.

x x x

Суһаллык МТЗ-82 тракторы. Сыаната—60 мөл. солк.
17 тыһ. км сүүрбүт ЗИЛ-131 автомашинаны.
Саҥа ЗИЛ прицебин
Тел. 23-300.

x x x

Приватизацияламмыт икки хостоох квартираны. Аадырыһа: Чурапчы сэл. Ленин уул. 95 №-рэ, 3 кв.

ПРОДАЕМ

Продается шестиместный микроавтобус «Тойота-Лайтайс», 1987 выпуска, пробег 100 тыс. км. Привезен из Японии в мае месяце 1995 г. Супер-салон, цвет серый металлик, мехкоробка. Цена—35 млн. руб. Обращаться по телефону 21-288.

АТЫЫЛАҺАБЫТ

Чурапчытааҕы суолу тутар-өрөмүөннүүр учаастак сөбүгэр сыанаҕа Чурапчы сэлиэнньэтин киин өртүгэр иннилэр 2-3 хостоох квартираны эбэтэр уһаайбалаах дьиэни.

Маны тэҥэ сигатык, дьоҕус дьиэни көһөрөн ыларга атыылаһар.

Тел. 21-291, 21-380, 21-418.

Алаҕар нэһилиэгин олохтооҕо
СЛЕПЦОВ Филипп Петрович
өлбүтүнэн дириҥ кутурҕаннарын тиэрдэллэр.
—Ийэтигэр Анастасия Степановнаҕа, аҕатыгар Петр Филипповичка, биргэ төрөөбүттэригэр, кэргэнигэр, оҕолоругар Чурапчыттан Шеломовтар, Хоютаповтар, Местниковтар, Слепцовтар.

Аҕата, биргэ төрөөбүттэрэ, эдьиийэ, Андреевтар, Лонгиновтар Кытаанах нэһилиэгин олохтооҕо, Одьулуунтааҕы ПТУ үөрэнээччитэ
ПЛАТОНОВ Семен Иванович
хомолтолоохтук өлбүтүнэн аймахтарыгар, табаарыстарыгар, билэр дьонугар кутурҕаннарын тиэрдэллэр.

Редактор Г. Г. ПОПОВ.

НАШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а». ТЕЛЕФОНЫ: редактор — 21-332, отделы — 21-265, общий — 21-565.

Учредители (соучредители) газеты — Редакция, Администрация улуса, Национальная издательско-полиграфическая компания «Сахаполиграфиздат». Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам. Индекс газеты: 54907. Объем—1 усл. п. лист. на 4-х страницах.

Аптор суругар этиллэр санаа редакция позициятыгар мэлдьи сөп түбэһэр буолбатах. Суруктары ыйыллар чахчылар кырдьыктааахтарыгар эппиэтинэһи автор үүс бэйэтэ сүгэр.

ЗАКАЗ № 40.

Чурапчинская улусная типография Национальной издательско-полиграфической компании «Сахаполиграфиздат», с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а». Подписано в печать 1.04. 18 ч. (гр. 18.00). Тираж 3369.